

Але теорія, на щастя, не охоплює всіх питань, пов'язаних із цією проблематикою.

Треба сказати, що показовим стилем послуговувалися не лише задля досягнення згаданих цілей, що їх визначали риторична теорія та звичаї. Дослідження панегіриків XVII ст. дає змогу говорити про важливі ідеологічні функції риторики. У показовому стилі ми знаходимо прояви політичних прагнень різних політичних груп, що сформувалися в Речі Посполитій і на теренах, прилеглих до її кордонів.

Висновки. Таким чином, риторика як навчальна дисципліна була одним з основних предметів навчання. Її популярність визначалася самою сутністю гуманістичного шкільництва: вперше навчальний процес організовувався як паритетний діалог учителя і учнів. Про інтерес до риторики свідчать збережені рукописи риторичних трактатів, хрестоматій влучних висловів та “ерудицій”. Теоретичне опанування мистецтва публічних виступів поєднувалося з його пристосуванням до місцевих умов, враховувало ментальність українського народу.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в ґрунтовному аналізі комплексу джерел, що вказують на потребу глибоких знань класичної риторики в умовах тогочасної України.

Література

1. Титов Хв. Стара вища освіта в Київській Україні XVI–XVII ст. / Хв. Титов. – К., 1924.
2. Ісаєвич Я.Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVII ст. / Я.Д. Ісаєвич. – К., 1966.
3. Німчук В. Мовознавство на Україні в XIV–XVII ст. [Електронний ресурс] / В. Німчук. – Режим доступу: <http://izbornyk.narod.ru>.
4. Коба Л.А. Братські школи в Україні; XVI–XVII ст. / Л.А. Коба // Початкова школа. – 1994. – № 11 – С. 45–47.
5. Мединський Є. Братські школи України і Білорусії в XVI–XVII ст. / Є. Мединський. – К., 1958.
6. Сисоєва С. Нариси з історії розвитку педагогічної думки / С. Сисоєва, І. Соколова. – К., 2003.

ТОРІЧНИЙ О.В.

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ОФЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Соціальні, політичні та економічні перетворення в Україні неможливі без гарантування її національної безпеки та державного суверенітету. Провідну роль у цьому питанні відіграє Державна прикордонна служба України (далі – ДПСУ). Саме її персонал забезпечує територіальний суверенітет України та недоторканність її кордонів. Такий стан речей вимагає від вищих військових навчальних закладів впровадження передових європейських технологій освіти в контексті Болонської декларації шляхом введення двоциклового навчання та кредитно-модульної системи, формування

системи контролю якості освіти, розширення мобільності навчального процесу. У контексті реформування національної системи вищої військової освіти навчально-виховний процес має бути зорієнтований на забезпечення умов для вільного розвитку й саморозвитку майбутнього офіцера. Причому держава повинна створити необхідну атмосферу для становлення фахівця, який володіє високим рівнем професійної військової компетентності. Сьогодні існує нагальна проблема всебічного становлення особистості українського офіцера-професіонала ще під час навчання у вищих військових навчальних закладах, що суттєво сприятиме підвищенню його фахового професіоналізму безпосередньо на робочому місці.

В умовах інтеграції національної освіти в європейський освітній простір та суттєвих змін структури і змісту вищої військової освіти нагальною необхідністю постає вирішення питань приведення змісту і рівня професійної підготовки офіцерів-прикордонників до вимог та потреб сучасності, використовуючи найбільш ефективні технології у процесі їх підготовки.

Відчутний акцент з боку фахівців у галузі військової педагогіки сьогодні робиться здебільшого на: формуванні та розвитку професійно важливих якостей особистості військовослужбовця (О. Барабаншиков, Т. Олійник, Д. Іщенко); розвиткові професійних умінь щодо проходження військової служби у незвичайних умовах діяльності (В. Невмержицький, С. Капітанець, В. Балашов, І. Радванський), тоді як питання комплексного підходу до теоретико-методичних засад формування військової компетентності майбутніх офіцерів залишаються поза увагою дослідників.

Загальні питання формування у майбутніх офіцерів військової компетентності знайшли своє відображення у працях О. Барабаншикова, В. Бачевського, А. Борисовського, К. Вербицького, В. Герасимчука, П. Онищука, Г. П'янковського та ін. Сьогодні розробляються окремі напрями фахової підготовки майбутніх офіцерів (морально-політична (А. Аронов), фізична (М. Зубалій), військово-прикладна (Л. Чернишова), виховна (А. Галімов)).

Незважаючи на велику кількість праць з цієї проблеми, їх аналіз переконує, що на сьогодні в наукових дослідженнях відсутній системний підхід до розуміння самого поняття “військова компетентність” майбутнього офіцера. Сьогодні в наукових колах можна констатувати суттєвий плюралізм думок щодо висвітлення основних підходів до зазначеної наукової категорії, однак безпосередньо ґрунтовні та фундаментальні дослідження у цій галузі практично відсутні. Процес фахової підготовки молодих офіцерів часто розглядається у відриві від цілісного навчально-виховного процесу, від закономірностей психологічного розвитку та становлення особистості з урахуванням специфіки професійної діяльності офіцера-прикордонника, яка полягає у постійній готовності до виконання службових обов'язків.

Суттєвим аргументом для написання статті слугували процеси становлення та розвитку Державної прикордонної служби України та Зброй-

них сил України, які інтенсивно проходять останніми роками. Багатоаспектність означеного кола питань зумовлює науковий пошук шляхів його вдосконалення.

Метою статті є висвітлення змісту та сутності наукових категорій “компетентність” та “професійна компетентність” майбутніх офіцерів.

Виходячи із вагомості означеного кола завдань, які ми поставили собі, вважаємо за доцільне проаналізувати основні підходи науковців до самої дефініції “компетентність”. Насамперед зазначимо, що стосовно трактування поняття “компетентність” у наукових колах не вироблено єдиного загально визнаного підходу. Такий стан речей зумовив виникнення різних близьких за змістом тлумачень цієї наукової дефініції. Зокрема, у працях науковців (Ю. Ємельянов, А. Коленченко, В. Маслов, О. Софронова) компетентність розглядають як:

- систему властивостей особистості, що визначається результатом вирішення проблемних завдань;
- одну із властивостей особистості, що зумовлює ефективне вирішення проблем у сфері діяльності людини;
- рівень сформованості суспільно-практичного досвіду суб’єкта;
- певний набір якостей, поведінкових характеристик, які необхідні працівнику для успішного виконання тієї чи іншої роботи;
- систему теоретико-методологічних, нормативних положень, наукових знань, організаційно-методичних, технологічних умінь, об’єктивно необхідних особистості для виконання посадово-функціональних обов’язків;
- один із компонентів особистості, які зумовлюють успіх у вирішенні основних завдань;
- певний стан, який виникає внаслідок оволодіння знаннями, досвідом, навичками, уміннями (підготовленість, орієнтування, усвідомленість, правоздатність, ефективність).

Звернемося до висвітлення наукового терміна “компетентність” у науково-довідковій літературі. В українському словнику іншомовних слів [10] читаємо, що компетентність – це володіння знаннями, які дають змогу судити про що-небудь, висловлювати вагому, авторитетну думку, що передбачає поінформованість, обізнаність, авторитетність. У подібному російському виданні поняття компетентність трактується як володіння компетенцією [11]. У новому тлумачному словнику дефініція “компетентність” розглядається на основі наукової категорії “компетентний”, тобто такий, що має:

- достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий, кваліфікований;
- певні повноваження; повноправний, повновладний [6].

З огляду на предмет нашого розгляду досить актуальним є погляд на сутність зазначеного наукового терміна О. Овчарука [7]. Науковець вважає, що компетентність логічно походить від ставлень до цінностей та від сформованості вмінь. Автор спирається на трактування, запропоноване

фахівцями Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти. Ця міжнародна організація визначає компетентність як здатність кваліфіковано провадити діяльність, виконувати завдання або роботу. Поняття компетентності містить набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, які спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі або певній діяльності.

Нам імпонує підхід до сутності компетентності, розроблений М. Чошановим [13]. Він вважає, що компетентна людина повинна не тільки розуміти сутність проблеми, але й уміти практично її вирішувати. Таким чином, компетентний фахівець, на думку науковця, повинен застосувати найбільш ефективний метод вирішення проблеми залежно від конкретних умов. У ході дослідження вчений вивів формулу компетентності. Компетентність = мобільність знань + гнучкість методу + критичність мислення.

Звернемося до трактування цього терміна зарубіжними науковцями. Зокрема, S. Parry вважає, що компетентність – це група знань та вмінь у певній галузі, які впливають на професійну діяльність і які можуть бути розвинуті шляхом навчання [14]. Американські дослідники переконані, що компетентність виступає “базовою характеристикою особистості”, яка тісно пов’язана із критеріями ефективною та успішною дією в професійних чи життєвих ситуаціях і подана в науковій літературі [15]. Українські науковці [3] стверджують, що компетентність – це сукупність компетенцій.

Отже, можна констатувати, що різні трактування поняття “компетентність” передусім зумовлені особливостями структури діяльності фахівців різних професійних сфер, а також різноманіттям позицій та теоретичних підходів дослідників до зазначеної дефініції. Ми переконані в тому, що велика кількість формулювань наукової категорії “компетентність” свідчить про значну зацікавленість фахівців зазначеним напрямом та велику перспективу у вирішенні проблем відповідно до специфіки професійної діяльності. Водночас можна констатувати, що наведені визначення означеного наукового терміна не є повними.

Таким чином, провівши короткий аналіз підходів науковців до висвітлення сутності та змісту поняття “компетентність”, ми дійшли висновку, що компетентність розглядається як адекватна орієнтація людини в різних сферах її діяльності, де на перший план виходить здатність особистості до активних дій, пов’язаних з умінням використовувати теоретичні знання в практичній діяльності. Вважається, що поняття “компетентність” є значно ширшим, ніж поняття “знання” або “вміння”, проте обов’язково включає їх у себе, що забезпечує реалізацію творчого потенціалу.

У Державній національній програмі “Освіта України XXI століття” зазначається, що одним із найважливіших принципів реформування вищої освіти має стати професійна спрямованість навчально-виховного процесу, що полягає в органічному поєднанні теорії та практики. Такий підхід, у свою чергу, передбачає формування *професійної компетентності* ще під

час навчання. Сам термін “професійна компетентність” складається з двох категорій – “професія” і “компетентність”. Професія (від лат. *professio* – офіційно вказане заняття) – вид трудової діяльності людини, яка володіє комплексом теоретичних знань і практичних навичок, набутих у результаті спеціальної підготовки й досвіду роботи. Наукова дефініція “професійна компетентність” у психолого-педагогічній літературі трактується як: єдність теоретичної та практичної підготовки студентів (А. Алексюк); поєднання знань із професійно значущими особистісними якостями (І. Міщенко).

Досить цікавим є психологічний підхід до сутності наукової дефініції – “професійна компетентність”. Зокрема, аналізуючи психологічні домінанти вибору професії, Л. Мітіна [5] стверджує, що професійна компетентність повинна включати знання, уміння, навички, а також способи і прийоми їх реалізації в діяльності, спілкуванні, розвитку (саморозвитку) особистості. О. Губарева [1] у своєму дисертаційному дослідженні визначає професійну компетентність як сукупність загальнопрофесійних знань та вмінь з організації й планування робочих процесів, читання та складання документів, способів вирішення проблем, використання нових інформаційних технологій.

Для того, щоб знайти своє місце у професійній ієрархії, професійно компетентна особистість повинна оволодіти певними ключовими компетенціями. Ключові компетенції, на думку В. Піщуліна [9], передбачають загальну здатність людини мобілізувати в ході професійної діяльності набуті знання та вміння, а також використовувати узагальнені способи виконання дій. Автор констатує, що ключові компетенції забезпечують універсальність діяльності. Фахівець-професіонал повинен бути гнучким, мобільним, конкурентоспроможним, уміти інтегруватись у динамічне суспільство, репрезентувати себе на ринку праці, використовувати знання як інструмент для вирішення життєвих проблем; генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення й нести за них відповідальність, уміти здобувати, аналізувати інформацію, отриману з різних джерел, застосовувати її для індивідуального розвитку та самовдосконалення.

Як стверджують українські науковці [3], кожен вид професійної діяльності (виробнича, навчальна, культурна, політична, соціальна, правоохоронна та ін.) вимагають від людини певних компетентностей, які інтегруються в процес становлення життєвої компетентності і виступають як результат розвитку та саморозвитку особистості. Питання професійної компетентності безпосередньо пов’язані із професіоналізмом. Саме таку думку обґрунтовують П. Перепелиця, В. Рибалко [8]. У свою чергу, професійна компетентність є проявом професійної культури фахівця та змістом професіоналізму [12]. Науковець аргументовано доводить, що за суттю компетентність – це першооснова, базис професіоналізму. Ми переконані, що професійна компетентність є не тільки мірилом професіоналізму, а й визначальним фактором, від якого залежить успішність реалізації як соціальних, професійних функцій, так і всієї життєдіяльності особистості. У цілому профе-

сіоналізм виступає необхідною умовою прояву компетентності, а компетентність – це і показник ступеня відповідності, адекватності професіоналізму.

На основі узагальнення наукових доробок фахівців ми дійшли розуміння професійної компетентності як позитивного результату освіти, який можна виразити у високому рівні готовності особистості ефективно організувати внутрішні та зовнішні ресурси для досягнення поставленого професійного завдання.

Вважаємо, що професійна компетентність тісно пов'язана із поняттям кваліфікації. Для успішної самореалізації майбутньому офіцерові необхідне ґрунтовне володіння певним набором ключових компетентностей. Підтвердження цієї думки ми знаходимо у дослідженні Е. Зеєра [4]. Автор стверджує, що професійну компетентність людини визначають її знання, уміння і досвід. Іншими словами, здатність мобілізувати теоретичні знання, практичні уміння і набутий досвід у конкретній професійній ситуації характеризує компетентність професійно успішної особистості.

Ми повністю поділяємо думку О. Євсюкова [2] у тому, що зміст професійної компетентності військового фахівця перебуває у прямій залежності та визначається цілями, завданнями і характером *військової* праці, їх відповідністю соціальним замовленням суспільства і закріпленням їх у законах, військових статутах і наказах. Вагому роль відіграє поєднання у завданнях різноманітних складових, які відображають поліфункціональність військової праці.

Сьогодні можна спостерігати стійку тенденцію до зміцнення державності України, яка безпосередньо передбачає розвиток Державної прикордонної служби України. Цей розвиток відбувається відповідно до Указу Президента України “Про Концепцію розвитку Державної прикордонної служби України” від 19.06.2006 р. № 546/2006 на період до 2015 р. Серед напрямів та положень цієї програми такі: реорганізація системи підготовки кадрів та роботи з особовим складом з урахуванням загальноєвропейських стандартів; формування сучасної системи роботи з персоналом; повний перехід до комплектування на контрактній, тобто професійній, основі.

Відзначимо, що офіцери-прикордонники є обличчям країни, вони перші зустрічають на кордоні як друзів, так і ворогів держави, а тому одним із найголовніших завдань ВВНЗ має бути формування у майбутніх офіцерів-прикордонників особистісних якостей, які сприятимуть досягненню найвищої професійної майстерності. Крім того, сучасні інноваційні процеси, що відбуваються в Україні як європейській державі, наполегливо вимагають відповідного рівня підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, що передбачає високий рівень професійних якостей, загальну готовність до ефективного застосування знань під час виконання службових обов'язків з охорони державного кордону.

Сьогодні ДПСУ необхідні офіцери, які мають здібності до аналітичного мислення, здатні відчувати дух часу і діяти відповідно до його вимог. Офіцер-прикордонник має бути інтелектуально розвинутою людиною, підготовленим з морального та військово-професійного погляду, ініціативним

та відповідальним, постійно прагнути до самовдосконалення та досягнення “акме” у професійній сфері. Зазначимо, що готовність до служби безпосередньо залежить від рівня військової компетентності, що формується протягом тривалого часу.

Ми погоджуємося із визначенням професійної компетентності майбутнього офіцера, яке подано у дисертаційному дослідженні О.Ф. Євсюкова [2]. На його думку, це поняття включає професійно-особистісну, соціально значущу якісну характеристику майбутнього офіцера, його інтегративні властивості, що орієнтовані на неперервне самовдосконалення, самоосвіту, виступають фактором успішності його професійної діяльності.

Слід констатувати, що останніми роками поступово знижується готовність юнаків до військової служби, зростає кількість офіцерів, які не можуть повністю реалізувати себе під час служби, що негативно позначається на результатах їх службової діяльності та загальної готовності служби. Як свідчать результати аналізу практики діяльності офіцерів Державної служби України, відгуків на випускників про їхню службу за рік після випуску і наукових досліджень, на сьогодні нагальна потреба у розробці конкретних механізмів, які б забезпечували якісно новий процес формування військової компетентності у майбутніх офіцерів під час навчання у ВВНЗ. У наших дослідженнях ми повністю поділяємо думки педагогів стосовно того, що розвиток людини і формування її як особистості здійснюється у процесі розвитку, його спрямованість визначається цілями і змістом систем навчання і виховання.

Стратегія держави у сфері освітньої політики у вищій школі має бути спрямована на підготовку кадрів нового покоління. Вагомий акцент необхідно робити на вдосконаленні системи освіти та формуванні високого рівня професійної компетентності майбутніх спеціалістів. Таким чином, саме вищий військовий заклад має виступити найбільш ваговою базою для формування професійної компетентності майбутніх офіцерів.

Висновки. У результаті проаналізованої психолого-педагогічної літератури нами було з’ясовано, що компетентність виступає ваговою та необхідною складовою професійної діяльності. Оптимальність процесу професійного становлення особистості значною мірою забезпечується за рахунок підвищення професійної компетентності. У статті розглянуто сутність основних підходів науковців до наукових категорій “компетентність”, “професійна компетентність”. Військова компетентність передусім починає формуватися ще під час навчання у середніх навчальних закладах. Проте вона суттєво залежить від організації навчально-виховного процесу та зусиль науково-педагогічного складу ВВНЗ, а також від самого майбутнього офіцера, його самосвідомості та суспільної активності.

Порушена проблема не є остаточно висвітленою, її всебічне розкриття вимагає більш детального вивчення сутності та складових компонентів військової компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. Подальшої розробки, на наш погляд, потребують визначення нових перспективних форм і методів формування військової компетентності у курсантів.

Література

1. Губарева О.С. Психологічні особливості формування професійної компетентності працівників ОВС : дис .... канд. психол. наук : 19.00.06 / Губарева Ольга Семенівна. – Х., 2005. – 216 с.
2. Євсюков О.Ф. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О.Ф. Євсюков ; Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2006. – 172 арк.
3. Життєва компетентність особистості : наук.-метод. посіб. / за ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова, Г.М. Несен. – К. : Богдана, 2003. – 520 с.
4. Зеер Э.Ф. Ключевые квалификации и компетенции в личностно ориентированном профессиональном образовании / Э.Ф. Зеер // Образование и наука. – 2000. – № 3 (5). – С. 16–17.
5. Митина Л.М. Психологическое сопровождение выбора профессии : науч.-метод. пособ. / Л.М. Митина. – 2-е изд., испр. – М. : Флинта, 2003. – 184 с.
6. Новий тлумачний словник української мови / укл.: В.В. Яременко, О.М. Сліпущко. – К. : Аконіт, 2001. – Т. 1: А – К. – 874 с.
7. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О.В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека освітньої політики / за заг. ред. О.В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 6–15.
8. Перепелиця П.С. Психологія праці та професійної підготовки особистості : навч. посіб. / П.С. Перепелиця, В.В. Рибалко. – Хмельницький : ТУП, 2001. – 330 с.
9. Пищулин В.Г. Модель выпускника университета / В.Г. Пищулин // Педагогика. – 2002. – № 9. – С. 22–27.
10. Словник іншомовних слів / уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К. : Наукова думка, 2000. – 680 с.
11. Современный словарь иностранных слов. – М. : Иностранная литература, 1993. – 606 с.
12. Турчинов А.И. Профессионализация и кадровая политика: проблемы развития теории и практики / А.И. Турчинов. – М. : Московский психолого-социальный ин-т : Флинт, 1998. – 272 с.
13. Чошанов М.А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения : метод. пособ. / М.А. Чошанов. – М. : Народное образование, 1996. – 160 с.
14. Parry S.B. The quest for competencies: competency studies can help you make HR decision, but the results are only as good as the study. Training, 33, 1991. – P. 48.
15. Spencer L.M., & Spencer S.M. Competence at work: models for superior performance. New York [etc.]: John Wiley, 1993. – P. 13–26.

УЛЬЯНОВА В.С.

ВИХОВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У сучасних умовах розвитку суспільства емоційний світ дитини виступає важливою спонукальною силою як вразливий та залежний від оточення. Особливо це стосується учнів початкової школи, оскільки на цьому віковому етапі відзначається превалювання емоційного компонента над інтелектуальним. Враховуючи цей факт, учителі мають приділяти значну увагу вихованню емоційної культури учнів молодшої школи, що вимагає